

LUND UNIVERSITY

Resan till Egypten

Dunér, David

Published in:
Världen på Kulturen

2014

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Dunér, D. (2014). Resan till Egypten. I K. Schönberg (Red.), *Världen på Kulturen* (s. 80-93). (Kulturen : en årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige; Vol. 2014). Kulturen i Lund.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Resan till Egypten

DAVID DUNÉR

Resan till Egypten

En mörk novemberkväll 1767 anlände en ensam man till ett råkallt Köpenhamn. Få tog notis om hans ankomst. Under flera års tid hade han rest genom Orientens heta öknar och karga bergstrakter. Mannen kallade sig Kawâdja Abdallah, eller som han egentligen hette, Carsten Niebuhr. Av fem deltagare på den danska expeditionen till "Det lyckliga Arabien" var han den ende överlevande.

Varför reser man? Varför riskerar man sitt liv, vad är det man söker där borta? Åra och berömmelse? Onekligen har forskningsresandet sina ekonomiska, utrikespolitiska och karriärmässiga motiv, men där finns även nyfikenheten, den där rastlösa, gnagande vetgirigheten över vad som finns bakom nästa krön på vägen, på andra sidan havet. Resan innebär också ett möte med andra världar och främmande kulturer som förändrar vårt tänkande, vårt sätt att förstå och se på världen.

Till Det lyckliga Arabien

Den danska expeditionen till Orienten under åren 1761–1767 har, trots många olycksöden, blivit hågkommen som en av de stora bedrifterna inom de vetenskapliga expeditionernas historia. Expeditionens beskyddare var den danske kungen Frederik V, som såg sin chans att manifestera Danmark som kulturation och som vetenskapernas gynnare. Målet var ställt till det sägenomspunna Orienten, "Det lyckliga Arabien" (som egentligen var en feltolkning av det mer prosaiska "Sydarabien", det vill säga nuvarande Yemen på den arabiska halvön). Den danske sjöofficeraren Frederik Ludvig Norden och Linnélärjungen Fredrik Hasselquist hade visserligen tidigare rest genom Egypten, men ännu återstod många olösta frågor.

FÖREGÅENDE UPPSLAG: I det inre av södra Sinaihalvön. Längst bort i dalgången vid foten av berget Sinai ligger Katarinaklostret. Kopparstick av Carl Defehrt, ur Carsten Niebuhr, *Voyage en Arabie*, tryckt 1776.

TV: Isis sittande med Osirisbarnet. Kopparstick av Georg Haas efter en teckning av Christian Carl Cramer i Carsten Niebuhrs bok fotograferad tillsammans med en bronsstatyett ur Kulturens samlingar (KM 32294).

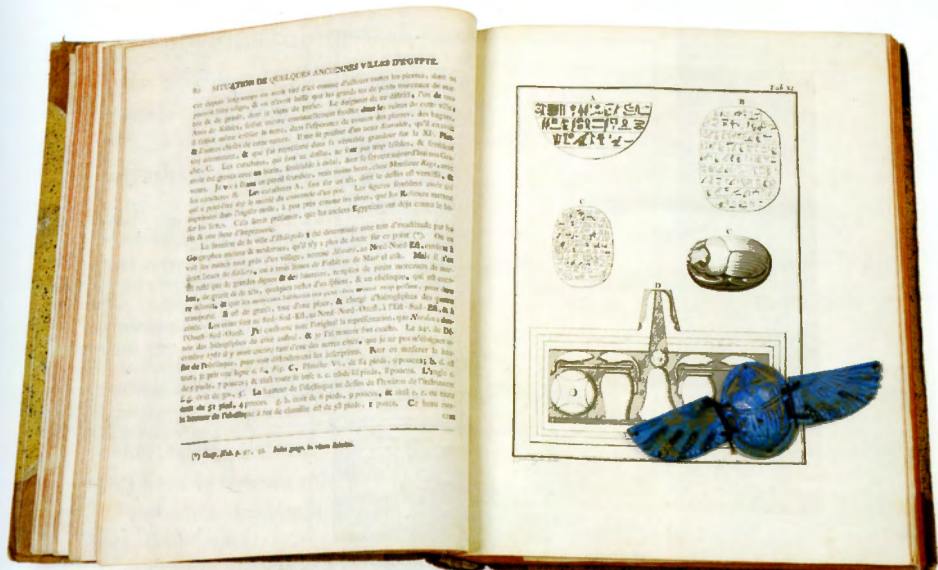
En speciell dragningskraft hade den forntida egyptiska kulturen med sina pyramider, mumier och hemlighetsfulla hieroglyfer, Alexandria med sina svunna antika monument som fyrtornet på ön Faros och världens största bibliotek. Det handlade om ett sökande efter civilisationens vagg, men också om att finna de bibliska platserna som det berättas om i Gamla och Nya testamentet, som Moses vandring genom Röda havet och den Heliga familjens flykt undan Herodes. Ett särskilt angeläget mål var Katarinaklostret i den bergiga Sinaiöknen där det antogs ännu förvaras okända manuskript som skulle kunna belysa avlägsna tidsåldrars historia. Just samlandet hade en viktig funktion i resandet, att ta med sig hem brottstycken av främmande civilisationer och exotiska naturmiljöer. Skeppslaster har i århundranden gått från Egypten och andra platser till Europa med bevis om dessa platsers existens. En del av dessa skärvor har överlevt på våra museer.

Som expeditionens ansvarige för den arabiska filologin utnämndes dansken Frederik Christian von Haven. Till hans uppgifter hörde att samla material som skulle belysa Gamla testamentet, genomföra dialektstudier, göra skriftuppteckningar, kopiera orientaliska skrifter. Som expeditionens självklare naturalhistoriker utsågs Linnélärjungen Peter Forsskål. Hans lärare Carl von Linnés anvisningar och önskan om att expeditionen skulle insamla naturalhistoriska, både botaniska och zoologiska uppgifter och naturalier, utgjorde en viktig utgångspunkt. Forsskåls botaniska uppteckningar, *Flora Aegyptiaco-Arabica* (1775), kom senare att postumt ges ut av Niebuhr. Forsskål hade dock redan innan resan gjort sig känd som en radikal förespråkare för tryckfrihet och yttrandefrihet i skriften *Tankar om borgerliga friheten* (1759), en skrift som banade vägen för den svenska tryckfrihetsförordningen 1766. Märkligt nog gavs denna ut på arabiska mitt under den arabiska våren 2011.

Den kompromisslöse Forsskål kom snart ihop sig med den mer mondäne von Haven, vilket nästan bokstavligen kom att förgifta hela resan (i Konstantinopel inköpte von Haven arsenik som Forsskål och Niebuhr befarade skulle användas mot dem). Tysken Carsten Niebuhr hade som uppgift att upprätta kartor, utföra mätningar och astronomiska observationer. Förutom dessa tre som lämnat efter sig resebeskrivningar var ytterligare två med på färden, den danske läkaren Christian Carl Cramer och den tyske tecknaren Georg Wilhelm Baurenfeind.

Med sig på resan hade de bibelforskaren och orientalisterna Johann David Michaelis hundra frågor om arabisk kultur, språk och natur. Niebuhr försökte besvara dessa frågor så gott han kunde. Han antecknar om den

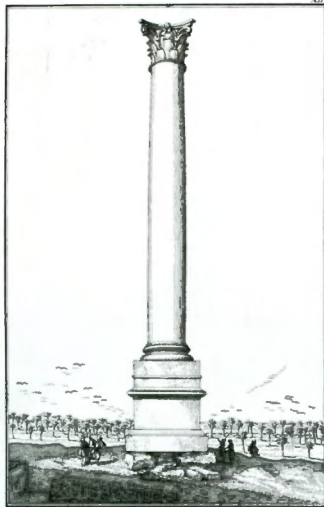

Niebuhr får en skarabé till skänks som han var mycket glad för och senare lät avbilda i full skala i sin resebeskrivning. Boken *Voyage en Arabie* av Carsten Niebuhr, tryckt 1776 i Amsterdam, ingår i Johan Henrik Thomanders (1798–1865) stora boksamling, som finns på Kulturen. Här med en skarabé ur Kulturens egyptiska samling (KM 33060).

flygande fisken i det Röda havet, om samlag vid tidpunkten för den månatliga reningen, om den giftiga vinden samûm, om gräshoppornas fötter, om tecken på jungfrudom, om flygande ormar och om arabiska namn på stjärnorna. Till resenärernas instruktioner hörde även att varje medlem skulle föra sin egen resedagbok, skriven så att var och en skulle förstå den även om författaren själv skulle råka omkomma. De skulle också hålla sams, visa största hövlighet mot de arabiska invånarna, inte kasta otillbörliga blickar på sådana gifta och ogifta personer som skulle kunna väcka orientalernas hämndbegär.

Forsskåls, Niebuhrs och von Havens reseskildringar ger sällsamma inblickar i västerlandets möte med österlandet. Resenärerna kämpar med anpassning och misstro, fördomar som omkullkastas, kulturer som möts, religiösa åskådningar och världsbilder som skär sig. Men där finns också försöket att närma sig det främmande, att försöka förstå den andre,

Colonne dite de Pompée à Alexandrie.

Niebuhr gör uppmätningar av Pompejus kolonn i Alexandria, enligt hans beräkningar är det en drygt 28 meter hög massiv pelare i röd granit. Kolonnen står alljämt kvar men omgivningarna har förändrats. Foto David Dunér och kopparstick ur Frederik Ludvig Nordens *Voyage d'Égypte et de Nubie* (1755).

vilket kommer bäst fram i Niebuhrs skildring. Han sökte att anpassa sig till landets bruk och vanor, odlade ett vörnadsvärt arabiskt skägg, klädde sig i "morgonländska" kläder och antog arabiskt namn. Men gränsen för anpassningen gick vid att konvertera till islam och låta omskära sig. Att klä sig i arabiska kläder, vilket var ovanligt för tidens europeiska resenärer, motiverade Niebuhr med att han därigenom kunde undvika folkets hån, därtill var det mer praktiskt och bekvämt. Men Niebuhr förstod att det inte räckte med att klä sig som en arab och tala arabiska, man måste också leva som en arab, äta den mat de äter, bo i deras hus och sova på deras halvmattor. Endast därigenom kan man verkligen lära känna deras kultur.

Alexandrias ruiner

Efter en dramatisk färd ner till Medelhavet, med kortare landstigningar i Marseille, Valletta, Smyrna och Konstantinopel gick de i land i Alexandria den 27 september 1761, staden vid Medelhavets södra strand där den faraoniska kulturen möter den grekiska och romerska. Landets märkvärdigheter, med sina ruiner efter gamla släkters vishet och möda, får Forsskål att tänka på att även våra verk, som vi i dag är så stolta över, en dag också kommer att bli ruiner. Dock är det ovisst, tillägger han, "om de så högt skattas af våra efterkomande, som vi hafve orsak at uphöja de fordne Egyptiers åminnelse".

Forsskål botaniserar i Alexandrias omgivningar och finner samma örter som växte där för flera tusen år sedan. En botanist som inte sett något annat än nordiska fält, säger Forsskål, möts nu, efter en lång sjöfärd, av en så olikartad natur: "Folk, jord och natur war nytt för mig; Örterna voro alla nya. Jag hant ej mer än samla och betrakta!"

Niebuhrs vinkelmätningar med sitt astrolabium drar till sig uppmärksamhet. En köpman blir nyfiken och Niebuhr låter honom titta genom kikaren som är riktad mot staden. Denne blev genast mycket orolig då han såg ett torn uppochned. Ett rykte spred sig sedan snabbt att Niebuhr hade kommit till Alexandria för att vända hela staden på huvudet. Hans janitsjar (en turkisk elitsoldat) ville inte längre följa med honom när han hade med sig sitt instrument. Inga fler uppmätningar blev därför gjorda i Alexandria. Under en astronomisk observation senare vid den sydligaste spetsen av Nildeltat lät han en bonde titta i kikaren på den kvadrant med vilken han genomförde vinkelmätningar, och riktade den mot hans by. Bonden, som blev mycket förskräckt av att se alla husen uppochned, vände sig till Niebuhrs tjänare och frågade vad orsaken till detta var. Denne svarade att regeringen var mycket otillfredsställd med invånarna i denna by och hade sänt Niebuhr för att ödelägga den. Den stackars bonden blev bedrövad och bad Niebuhr vänta tills han hade hunnit föra sin hustru, sina barn och en ko i säkerhet.

Kairos minareter

Den 31 oktober begav sig expeditionen vidare till Rosetta, nuvarande Rashid, i mynningen av västra flodarmen i Nildeltat och inkvarterade sig hos några franciskanermunkar i väntan på att ta sig vidare till Kairo. En munk följde dem till ett vaktorn i utkanten av staden varifrån det var en storslagen utsikt över det gröna deltat. Ännu i dag kan man skönja det som speglades i deras ögon för två och ett halvt århundrade sedan.

De fem expeditionsmedlemmarna lämnade Rashid den 6 november och fortsatte uppför Nilen mot Kairo. I närmare tio månader uppehöll de sig mestadelen av tiden i Kairo. Det är främst de forntida kulturernas verk som intresserar dem, inte den levande staden. De jämför det de ser med sina egna tidigare minnen och kunskaper. Ständigt mäts den österländska byggnadskonsten i förhållande till den västerländska. De irrar omkring i gränderna, ser en karavan göra sig redo för avfärd mot Mekka, besöker en koptisk kyrka där den Heliga familjen tros ha tagit sin tillflykt.

De fascineras av den främmande religionens byggnadsverk som Ibn Tulun-moskén och Sultan Hassan-moskén. Tekniska byggnadsverk studeras, som Nilometern på ön Roda, vilken mäter Nilflodens nivåförändringar, och ett paternosterverk som lyfter vatten från Nilen och sedan leder det vidare i akvedukter till kastelet. Uppifrån kastelets murkrön ser Niebuhr ut över staden med alla dess minareter och i fonden långt borta på andra sidan Nilen höjer sig pyramiderna i Giza över sandöknen. Antalet moskéer i Kairo, säger Niebuhr, är så stort att det vore tröttsamt att räkna upp alla och sätta ut dem på en karta. Många moskéer har mer än en minaret, men inga klockor. Muslimerna i Egypten säger att ljudet av klockor hör till lastdjur då det vanligtvis hänger små klockor på deras kameler och mulåsnor i karavanerna. Ingen europé som kommer till Kairo, förklarar Niebuhr, reser därifrån utan att ha betraktat dess otroliga byggnadsverk på nära håll. Och de främsta av dem alla är pyramiderna.

Pyramiderna i Giza

Forsskål och Niebuhr red på var sin åsna, tillsammans med två beduiner till häst, genom sanddynerna till pyramiderna i Giza. Fäst vid sadeln hade Niebuhr sitt astrolabium. Tanken var att mäta höjden på pyramiderna. Men så efter en stund kom en arab ridande i full galopp mot dem och sade sig vara son till en shejk. Han frågade mycket hövligt varför de var ensamma i denna avsides trakt, och erbjöd sig därefter att ledsaga dem till pyramiderna och andra ställen, vart de ville. De tackade dock nej till hans erbjudande då de inte hade bruk av flera ledsagare. Men mannen höll sig kvar och sade allvarligt till dem att de inte kunde förbjuda honom att rida med dem, och han försäkrade att han inte på något sätt skulle vara dem till hinder. De red vidare mot pyramiderna, men plötsligt stack den unge herren ner sin lans i jorden, rakt framför Forsskål och förbjöd honom att gå vidare utan att först ge honom en gratifikation, men Forsskål vägrade.

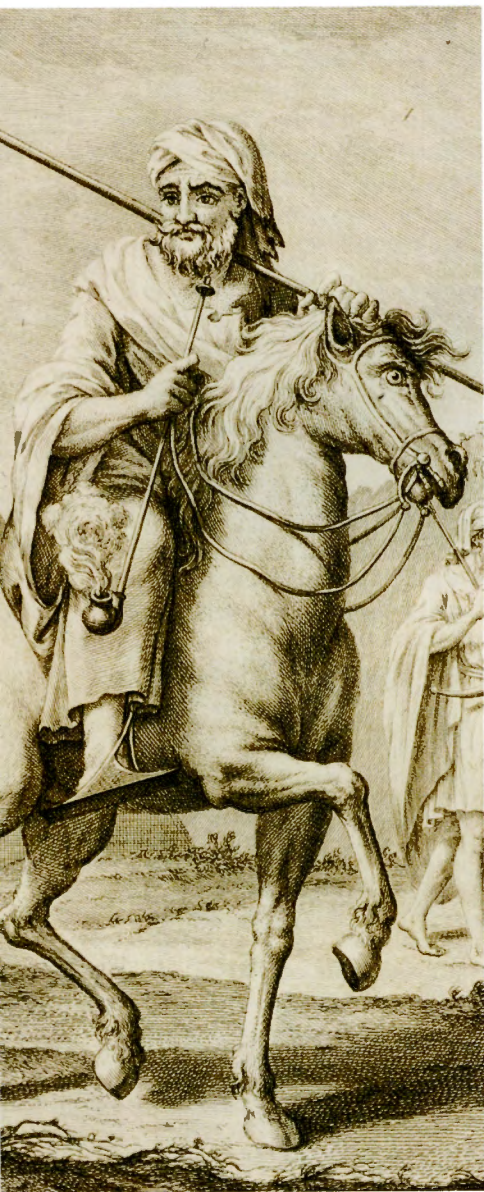

Vy över Nildeltat och staden Rosetta (nuvarande Rashid), som Forsskål beskriver, vars stränder och öar var gröna och fruktbarande i "en Egyptisk sommars härlighet."

I Niebuhrs resebeskrivning finns bilden av en av portarna in till den gamla staden, Bab al-Futuh, som i allt väsentligt är identisk med hur den ser ut i dag. Kopparstick av Georg Haas. Fotografier från samma plats tagna 2013 av David Dunér.

Bab al Futuh, ouve Porte de Kéhira. Bab al Futuh, ouve Porte de Kéhira

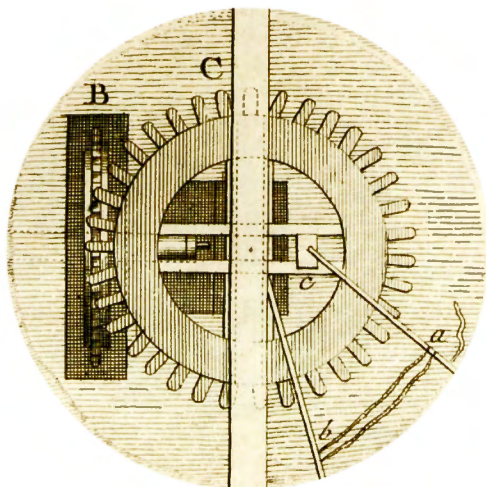
De hade hamnat i en farlig situation. De satt obehäpnade på var sin åsna och kunde inte försvara sig. Den unge araben krävde pengar och hade nog varit tillfreds med lite, men Forsskål hade bestämt sig för att inte ge honom något över huvud taget. Han grep då tag i Forsskåls turban, men Forsskål förblev kallsinnig och sade till de två andra: "Om ni tillåter att er bekant plundrar mig kommer jag att berätta för mina landsmän att man hos er varken möter trofasthet eller tro." Detta utmanade de två arabernas hederskänsla och de tvang så den tredje att ge tillbaka turbanen. Nu vände sig den unge mannen till Niebuhr och inte heller han ville ge honom något, varvid han därpå försökte gripa efter Niebuhrs astrolabium. Niebuhr var inte så kallsinnig som Forsskål utan grep tag efter arabens stora halsduk som han hade svept omkring sig. Då han inte höll i tyglarna föll han av hästen ner på marken. Det var en stor försmädelse att bli kastad av hästen av en kristen i åsynen av de många bönder som hade börjat samla sig runt dem. Han drog därför fram en av sina pistoler och satte denna mot Niebuhrs bröst. Niebuhr trodde nu döden var nära. Antagligen var den inte laddad, men Niebuhr tvingades ge med sig och gav honom till slut en halv speciedaler. "Men hade vi bara lovat betala den tredje araben lite grann", konstaterade Niebuhr efteråt, "tror jag bestämt att vi skulle ha kunnat företaga denna resa till pyramiderna i full säkerhet. Araberna är inte så hemska som vi européer vanligtvis finner dem vara innan vi lär känna deras sätt att tänka och kan tala deras språk."

Ridande arab, kopparstick av I. F. Clemens.

Niebuhr och Forsskål återvände senare till pyramiderna, men nu i ett större sällskap. Som von Haven berättar i sin beskrivning av detta besök vid pyramiderna den 26 januari 1762, måste man nämligen alltid resa i ett manstarkt följe för att därigenom vara mindre exponerad för "insulter". Det intressanta är hur de också på olika sätt hanterade mötet, den sturske Forsskål, den pragmatiske Niebuhr och den bekväme von Haven. Den sistnämndes upplevelse belyses av hans besök i Cheopspyramiden. Med ett påtagligt obehag kröp von Haven in i mörkret med

ett vaxljus i handen, ålände i de trånga, kvävande tunnlar, med damm i munnen, och en otäck stank som av döda kroppar i näsan. Han fick nog av pyramiderna, men Niebuhr fortsatte nyfiket klättra upp på Chefrens pyramid för att närmare undersöka spetsen vars fyra sidor tycktes vara fullständigt släta.

Paternosterverk för bevatning vid Nilen ur Niebuhrs bok.

Suez och Katarinaklostret

Med en karavan bestående av flera hundra kameler lämnade expeditionen Kairo i slutet av augusti 1762 och färdades genom öknerna till Suez vid Röda havet. Medan Forsskål stannade i Suez för att studera havsnivåns förändringar i Suezviken, begav sig von Haven tillsammans med Niebuhr vidare mot Katarinaklostret på Sinaihalvön. Forsskål och von Haven formligen hatade varandra redan från första början. Forsskål kunde under inga omständigheter underkasta sig von Haven, inte heller nu då denne stod inför sin viktigaste forskningsuppgift på resan, nämligen att besöka Katarinaklostret och där köpa eller skriva av okända manuskript. Forsskål stannade som sagt i Suez. Han hade fått närmare upplysningar av några araber om var Israels barn tros ha gått genom Röda havet, söder om Suez. Finns det någon naturlig förklaring till detta under, frågade sig naturforskaren. Kan det vara tidvattnet som drar sig tillbaka och gör det möjligt att gå torrskodd över viken?

Mussla från Suez, *Ostrea Maculosa*, Forsskål, 1775, lectotype. Forsskål samlade 1762 fiskar i Röda havet, pressade och torkade dem som växter i ett herbarium. Han beskrev dem och gav dem lokala namn som latiniserades. En del av det insamlade skickades hem medan Forsskål levde, medan vissa delar sändes av Niebuhr och gick med handelskepp via Bombay, Kanton och Tranquebar innan de kom till Köpenhamn. Forsskåls samlingar finns på Statens naturhistoriska museum i Köpenhamn. © Marcus Krag/Natural History Museum of Denmark.

Efter en mödosam färd i drygt en vecka genom den ogästvänliga bergsöknen kom von Haven och Niebuhr till slut fram till Katarinaklostret. Det var detta resmål som de hade förberett sig för under många år, och som den danske ministern Bernstorff hade hoppats så mycket på, det var för detta de hade tagit sig hela den långa vägen under ett och ett halv års tid. Men det blev ett antiklimax. Av alla förhoppningar blev intet – von Haven hade nämligen, medan han roade sig bland utländska sändebud i Kairo, glömt att ordna med ett rekommendationsbrev från deras ärkebiskop i Kairo. De vägrades bli insläppta, fick inte se ett enda manuskript, bara dela på en korg vindruvor och några fikon som hissades ner från klostermuren. Det var bara att vända tillbaka.

Den fortsatta färden gick över havet via Jidda till Yemen. Nu insjuknade en efter en i malaria. I slutet av maj 1763 avled först von Haven i Mocka. Senare i bergsbyn Jerim hade det inte regnat på tre månader, men nästan varje kväll hade man hört åskan i fjärran. Gräshoppor hade formerat sig i mängder och förtärde nästan allt på marken. Niebuhr såg hur en samling människor gav sig ut från staden för att be Gud om regn i ständiga böner: "Jag förstod inget annat än 'La. illaha, illä Allah'. Allt skedde i största ödmjukhet." Processionen hade knappt kommit tillbaka förrän ett åskregn bröt ut med hagel och ett ganska rikligt regn. Två dagar senare, den 11 juli, dog Forsskål. Tecknaren Baurenfeind avled ombord på ett skepp mellan Mocka och Bombay. Med läkaren Cramers död i Bombay den 17 februari 1764, stod Niebuhr ensam kvar. I ytterligare nära fyra år kom han att vara ute på resa, en färd som bland annat gick genom ödesdigra, historiska platser som Basra, Karbala, Bagdad, Kirkuk och Mosul.

Minnen av österlandet

Det var en förändrad människa som återkom till Köpenhamn den där novemberkvällen 1767, en annan än den som sju år tidigare hade gett sig iväg. Nya kunskaper, erfarenheter, insikter, en ny förståelse för främmande människor, kulturer och sätt att leva hade förändrat honom. Han lever sig in, dömer inte. "Vi européer", förklarar Niebuhr, "dömer ofta för tidigt om främmande nationers seder innan vi rätt har lärt känna dem." I ett stycke om Arabiens insekter skriver han att det är lika obegripligt för européerna att araberna äter gräshoppor, som det är otroligt för araberna att de kristna äter ostron, krabbor och kräftor. Inte alla resenärer försöker heller anpassa sig till sederna i det land dit de kommer. Sådana unga herrar, säger Niebuhr – sannolikt med en gliring till von Haven –, som älskar bekvämlighet, väldukade bord och vill tillbringa sin tid i kvinnors sällskap, bör inte resa till Arabien.

Niebuhrs son, Barthold Georg, berättar att när hans far tog fram sina gamla österländska kläder och iklädde sig dem, var han till förväxling lik en arab. I slutet av sitt liv blev Niebuhr blind, men levde upp i sitt väsens djup när han fick höra reseberättelser och nyheter från Orienten. Minnesbilderna från resan trädde fram för hans själ, sade han, när han låg blind i sin säng. Det var som om detta hade skett igår. Asiens djupa, stjärnbestrodda natthimmel, eller dagens blå himlavalv speglade sig inför honom i stillhetens timmar. Det var hans största nöje.

Fjärilsfisk, *Chaetodon fasciatus*,
Forsskål, 1775. © Marcus Krag/
Natural History Museum of
Denmark.